

HET OUD ADELLIJK GESLACHT VAN NISPEN

EEN onderzoek naar het oude stamhuis van deze familie is het doel van deze studie. *Klaas van Nyspen, onbetwist de stamvader van dit geslacht*, oefende, namens de heer van Breda, als schout (later drossaard genoemd) de hoogste rechtsmacht uit in heel dit gebied, toen hij in 1327 door de hertog van Brabant - die zo juist de heerlijkheid Breda had gekocht - belast werd met oprichting van schepenbanken ten platte lande van deze heerlijkheid.

Uit beide functies blijkt dat Klaas een zeer belangrijk persoon was, die niet ineens uit de lagere regionen was opgeheven, maar zelf gesproten was uit een goeude, geachte en invloedrijke familie, en bovendien de ervaring en wijsheid van een rijpere leeftijd bezat, d.w.z. tussen 1260 en 1280 geboren was; en aan de aloude parochie Nispen zijn naam te danken had.

De oudste vermelding van *de naam Nispen* is verbonden met een allodium, een door erfenis vrij verworven landgoed gelegen „in Nisipa”. In een nog in originali te Tongerlo bewaard gebleven charter uit 1157 werd door de bisschop van Luik op verzoek van de abt van Tongerlo bevestigd, dat Arnulf de Brabander dit allodiaal bezit onder Nispen aan de abdij had geschonken; en dat zijn zoon, ook Arnulf geheten, - door bemiddeling van heer Godfried van Breda - die abdij bovendien nog had begiftigd met twee derde delen van de kerk- of parochietienden van Nispen, tegelijk met het patronaatsrecht over die kerk; welke goederen bij erfrecht aan Arnulf waren toegevallen, en bijgevolg wèl tot zijn erfdeel behoorden, maar bij vervreemding toch de goedkeuring behoefden van Godfried van Breda, hetzij als toezichthouder op het oude allodiaal familiegoed, hetzij als hoogste getuige, vereist voor een wettige of wettelijke overdracht, en wellicht door een minderjarige.

De huidige *kerk van Nispen* ligt midden in de kom van het aloude dorp, op het hoogste gedeelte van de Nispense grond (aan deze zijde van de huidige grens), en bovendien op een viersprong van wegen: noordwaarts de weg naar Roosendaal, oostwaarts over „die Schijve” naar Sprundel en Zundert, zuidwaarts over Essen en Kalmphouth naar de abdij Ton-

gerlo, en westwaarts recht tegenover de kerktoren naar de oude Bergse baan.

Van noord naar oost loopt nog heden „het Omgangstraatje” achter de kerk om, een herinnering aan tijden vóór de Hervorming, toen de H. Sacramentsprocessie nog rond de kerk trok. Op ongeveer dezelfde ter-rein hoogte als de dorpskom, maar ten zuiden er van tot tegen de huidige grens van België, liggen „de Akkers”, wellicht nog stammend uit het Karolingisch of Merovingisch tijdvak, waarop oudtijds de korentienden werden geheven ten behoeve van kerk, pastoor en armen. De oorspronkelijke kerk van Nispen was dus (minstens ongeveer) ter plaatse van de huidige kerk gebouwd.

Het *aloude Nispen-Hertog* met de parochiekerk werd als dorpskom omsloten door de „cingel” (waarvan het huidige omgangstraatje nog een kwart restant uitmaakt), zoals blijkt uit een charter van het Nassau-domeinarchief (welke vondst we aan Mr. Cerutti danken).

Zo lag dus dit Nispen-Hertog rondom omgeven door Nispen-Nassau, evenals Sprundel Nassau het aloude Sprundel Hertog met de kerk geheel omsloot. Met meer andere dorpen had de hertog circa 1198 de kleine kern of kom van Nispen hetzij voor zich gereserveerd, hetzij reeds uitgegeven als hertogelijk leengoed, hetzij als een vrij familiebezit exempt verklaard, toen hij het grondgebied van heer Godfried van Breda, maar nu als leen van het hertogdom, had uitgebreid met de gronden, vennen en moeren ten westen van Breda tot aan Tolen. Deze vier dorpsdelen van Zundert, (Princen)Hage, Sprundel en Nispen werden echter wegens geldnood door hertogin Joanna in 1388 in pandschap gegeven aan de heer van Breda, en in feite nooit meer afgelost. Wel waren die delen bij de baronie van Breda gevoegd, maar bleven afzonderlijk geadmistreerd, en bleven hun eigen naam behouden en onderscheiden van de Lande van Nassau.

Wellicht op zijn *landhuis, jachthuis of buitenverblijf te Roosendaal* had Arnoud van Gaasbeke, meer bekend als Arnoud van Leuven, gehuwd met Elisabeth vrouwe van Breda, in 1272 een privilegebrief bezegeld ten gunste van de inwoners van Oosterhout; en had Raso van Gaveren en Liedekerke, heer van Breda, in 1295 gronden te Alphen aan Tongerloo geschonken. Wellicht waren deze schenkingen bezegeld ter plaatse van het *later* zogenaamde Vrouwenhof, een buitenverblijf van het Bredase stamhuis, dat met de omliggende gronden door deze Raso in 1300, wellicht tegelijk met de bruidschat, als woning was geschonken aan zijn

tweede gemalin Hadewych van Strijen, die later „Vrouwe van Roosendaal” werd bijgenaamd, en naar wie het Vrouwenhof en de Vrouwenmaden werden genoemd; dit hof lag even ten noorden van de oude water(koren)molen op de Roosendaalse Beke, welke molen vermoedelijk identiek is met die te Havexdonk, gelegen onder Langdonk, die in 1279 door Arnoud geschonken was aan het klooster van St. Catharinadal te Vroenhout.

De *kapel te Roosendaal* was reeds gesticht door de bewoners der drie rondgelegen gehuchten Kalfsdonk, Hulsdonk en Langdonk - met toestemming van Luik -, toen Arnoud van Leuven als wettige voogd van het Land van Breda in 1268 een schenking van negen bunder land aan de kapel door die lieden bezegelde. Uit die machtiging tot aanvaarding (van goederen in de dode hand) blijkt, dat „Roosendale” te midden van die drie gehuchten, en die gehuchten zelf bezit waren van den Huize van Breda (later Nassau). Deze gehuchten lagen op de landruggen of landtongen (donken) omgeven door lage, moerassige gronden; Hulsdonk ten westen, Langdonk en Kalfsdonk ten oosten van de nieuwe kapel. In 1268 en evenmin in 1279 wordt „Roosendaal” met name genoemd, want in laatstgenoemd jaar wordt Jan Boefies door Arnoud van Leuven bekleed met het schutambt in de drie parochiën: Wouw, *Hulsdonk* en Nispen: . . . quod nos *in tribus prochiis* terre nostre, videlicet in prochia tota de Woude, de *Hulsdonc* et in prochia de Nispen, integraliter contulimus . . . officium . . .

Aan het *gehucht Kalfdonk*, als landtong zelf een uitloper van de Lange donk, en in het noorden - zowel in het verleden als nog heden - tegen Gastel een begrenzing vormend, werd in dit charter van 1268 de voorrang gegeven; hetzij als het meest welvarend gehucht, hetzij als het dichtst bevolkt, hetzij als een belangrijk leengoed van de heer van Breda. Immers „*Het Leengoed*”, een grote rechthoekige blok land op de huidige (gemeente) grens van Roosendaal tegen de grenzen van Gastel en Zegge (weleer „Den Lande van Bergen boven den Nieuwenberg” geheten) wijst al in deze richting; maar er is meer, namelijk Dorlecht.

De *naam Dorlecht* staat in de oudste paalscheiding daterend van 1290. Na de splitsing van het Land van Breda door de hertog in 1287, kwam in 1290 de eerste grensscheiding tot stand: als eerste paal werd genomen „het huis van den beziecten man buiten Halsteren” (nu Dassenberg ge-

noemd); als tweede paal werd aangewezen „het huis van Dirk van den Dijk”; vandaar werd een rechte lijn getrokken naar „Dorlecht” als derde paal; en van Dorlecht een rechte lijn naar Halderberg, ter plaatse van de latere kerk van het dorp Hoeven. De gronden ten zuiden van deze limiet [Halsteren en Wouw] werden toegewezen aan den heer van Bergen, „. . . uitgenomen [Roosendaal, ook ten zuiden van deze lijn en ten oosten van Wouw, namelijk] de moer die ligt boven Kalfsdonk, van Dorlecht tot de weg naar Sprundel; het noordelijk deel van deze moer behoort aan de heer van Breda, [d.w.z. het noordwestelijk deel = Roosendaal]; de zuidelijke helft aan de heer van Bergen [d.w.z. het zuidoostelijk deel of de Zegge, oudtijds Den Lande van Bergen boven den Nieuwenberg]. Evenwel de Wildert gelegen tussen deze moer en Kalfsdonk behoort aan den heer van Breda”.

Hoe duister en wellicht ook verminkt deze tekst bewaard is gebleven, één punt blijkt overduidelijk: *Dorlecht met Kalfsdonk* gold als een belangrijk politiek grenspunt met allerlei verwickelingen, waarvoor de heren van Breda en Bergen beide belangstelling of naijver bleken te koesteren. Maar waarom? *Zeker, Kalfsdonk* betekende vruchtbare akkers en zoete grazige watervrije weiden, omringd door lage zure gronden en uitgestrekte watervlakten; Dorlecht daarentegen was een kleine grondverhoging, „bergje” omringd door water en moeren, en slechts door een smal dijklaantje verbonden met Kalfsdonk, en over de Kalfsdonkse weg met de bewoonde wereld zuidwaarts. Toch was niet Kalfsdonk, maar wel Dorlecht als derde limietpaal gekozen, en dan. . . verder niets meer. . . tot Halderberg (Hoeven) toe.

Wat was Dorlecht? De naam is duister, al mag hier verwezen worden naar Dorestat (Wijk bij Duurstede) en naar de Deurloopolder ter vergelijking; wellicht mag gedacht worden aan „doorluchtig” (aldus Verdamm), en dan vanwege de huizinge of de bewoners; ofwel aan: alom zichtbaar te midden van die grote watervlakte. Op twee oude kaarten staat het afgetekend: de eerste is een schetskaart naar aanleiding van een grensgeschil tussen Bergen en Wouw in 1526 (zie Jaarboek II 1942 blz. 97); daarop staat „Den Deurlocht”, gelijkend op een (heren)hoeve onder hoge bomen, die een laan kunnen vormen. Op de prachtige Gastelse kaart van 1565 wordt „De Duerlocht” geschetst als een langgerekt herenhuis met een vierkante toren (met spits en kruis) in het midden; het zou ook een grote kapel kunnen voorstellen met de toren (en spits met kruis) tussen priesterkoor en schip, maar dan wel zeer ongunstig gelegen. Daarom denken we eer aan een herenhuis met

donjon en kapel in het midden, en hierop zou wellicht kunnen wijzen de vermelding in het „Consilium de Beke”, onder Roosendaal blz. 202, waar we lezen: „1459. Capella S. Marie noviter fundata”. Mogelijk was hieraan verbonden als hofkapelaan in 1463/1465: „mr. Henricus van den Avoirt, capellaen te Gageldonc”. Het antwoord op deze vragen moeten we nog even schuldig blijven, maar de vragen zelf stemmen tot nadenken. Betreffende Gageldonc kunt u naslaan het Jaarboek 17 (1957), blz. 149-152.

Volgens de Gastelse kaart stond dit gebouw even ten zuiden van de grens Gastel-Roosendaal, die hier gevormd werd door het Duerlichtvaartje, oostwaarts onder Zegge vanwege die rechthoekige knik ook „krukvaart” geheten, en dat nog vóór de Ever uitstroomde in de Roosendaalse Beke; en even ten westen van en door een oud dijklaantje verbonden met de Duerlichtse vaart, dus werkelijk juist ter plaatse, waar nu de kapel op de „Kapelberg” is gebouwd, terwijl over Calfsdonk de wegen voerden naar Gastel, Sprundel, Roosendaal, Nispen en Wouw.

De Nispendijk vraagt ook een afzonderlijke bespreking. Om verdere jurisdictie-geschillen tussen de zo rijk begiftigde abdij van St. Bernard en de parochie Gastel enerzijds, en de hoge heerlijkheid van de heer van Breda anderzijds in de toekomst te voorkomen, geeft Raso van Gaveren in 1298 een uitvoerig charter over ieders rechtsmacht en voorrechten, waarbij hij de grenzen van het abdijsgebied als volgt vaststelt: „. . . . Inchoant enim bona ad quoddam obstaculum vulgariter dictum Veken, situm super Nispendijk . . . secundum quod fossatum ipsorum se extendit, usque quemdam palum versus Calfsdonck stantem, et ab loco . . . ad alium quemdam palum situm versus Hesselake . . . . . usque ad lacum Heulmeere, . . . et ab hinc reflectuntur supra palum primum situm supra Nispendyck”.

Vrij vertaald: Het abdijsgoed begint bij zeker hekwerk of afrastering of boom met tol in de volkstaal „Veken” genoemd, en gelegen op of aangebracht op de Nispendijk . . . voor zover beider scheidsloot of gracht zich uitstrekt, tot aan zekere paal, staande nabij of in de richting van Calfsdonk; en van die plaats (= paal) . . . naar een andere paal staande bij Hesselake; . . . . . tot aan het Heulmeer, . . . en van het Heulmeer terugkerend [linea recta] naar de eerste paal op de Nispendijk. De Nieuw Gastelse polder is pas in 1551 bedijkt, is dus wel afgetekend op de Gastelse kaart van 1565, maar bestond nog niet in 1298. De hogere gronden van (Oud) Gastel waren dus aan bijna alle zijden omringd door

schorren, krek en water, en slechts oostwaarts door het Kuivezand verbonden met Heinsberg, Langenberg, Nieuwenberg, en zo zuidwaarts met Kalfsdonk. De Duerlochtse straat was feitelijk al een verhoogde verbinding tussen Kalfsdonk en Gastel; en ten oosten van Dorlecht wordt die verhoogde weg of lage dijk gesneden door de grens tussen Gastel en Roosendaal; oostwaarts wordt die grens verder bepaald door het Doorlichtsvaartje (fossatum = een gegraven vaart of scheidsloot). Het grensvaartje loopt door tot een paal op de weg die zuidwaarts naar Kalfsdonk loopt. De grens echter buigt (bij het kruispunt van de weg en de spoorlijn en daaronder het riool of sluis van het Vaartje) hier noordwaarts langs de Meire-(meer)straat of Oude Roosendaalse baan naar Gastel, en volgens de tekst in de richting van Hesselake of Hessemeer, dat later door de Overesseldijk begrensd werd en welke naam nog heden gebruikt wordt; nota bene: de Overesseldijk scheidt hier de oude en de nieuw-Gastelse polders. De verdere grenspalen zijn (als tot ons doel overbodig) niet vermeld, maar deze grenzen worden doorgetrokken langs veel meren en bochten en palen. . . . tot aan het Heulmeer: nog heden genoemd „de Heul” onder Hoeven, voorheen de spoorweghalte. En van de Heul keerde de limiet *linea recta* = door een denkbeeldige rechte lijn in 1298 terug naar het uitgangspunt: de eerste paal op de Nispendingk. In de volgende eeuwen zijn die grenzen herzien en veel gewijzigd, maar vermoedelijk heeft de Vaartweg of Vaartkant onder Zegge nog een deel van de oude grens bewaard, evenals de Hoefstraat en de Kapelstraat, zodat wellicht de Zegse Kapel van O. L. Vrouw Boodschap evenals de kapel van Dorlecht twee vaste punten of palen van de eerste grens van 1290 en van 1298 hebben gevormd en wellicht tot dat doel zijn gebouwd evenals de eerste kapel van Hoeven, die niet op het landgoed Bovendonk, maar op een hele afstand zuidoostwaarts werd geplaatst, waar de oude grenslijn over de spits van de kerk ging; immers in de lage en moerassige streken zonder huizen en bomen waren de torentjes ver zichtbaar.

Van Halderberg (Hoeven) werd *linea recta* de grens getrokken zuidwaarts tot het midden van het Heulmeer (nog heden een opmerkelijke zink in de bodem) ten westen van de Heulweg van Hoeven (over St. Willibrord) naar Sprundel, om daardoor voor immer Etten onder Breda, van Hoeven onder Bergen te scheiden.

De limitatie van 1290, verricht in opdracht van Breda en Bergen, was niet veel meer dan een primitieve en voorlopige *afbakening van het onverdeeld en in gemeenschap gebleven noordelijk gebied* (Steenbergen,

Gastel, Oudenbosch en Hoeven, met al de noordelijk gelegen schorren), *tegenover het verdeelde zuidelijk gebied*. Immers de eerste paal scheidt Halsteren, de tweede paal scheidt Wouw, en beiden onder Bergen; de derde paal Dorlecht geeft de noordgrens van Roosendaal onder Breda; de lijn tussen de derde en vierde paal scheidt af: eerst Roosendaal onder Breda, vervolgens Zegge en Hoeven onder Bergen, ofschoon Zegge overduidelijk een hoek vormt, noordoost uit het laken van Roosendaal gescheurd; tenminste de zuidelijke helft van Zegge met de kapel en de kapelstraat tot noordgrens tot aan de grens van Hoeven. De noordelijke helft van Zegge daarentegen sluit beter aan op de zuidelijke grens van Gastel-Oudenbosch. Toch waren de noord en zuidhelft van Zegge op de kaart van 1565 reeds tot één vierkante jurisdictie Zegge verenigd, ofschoon in de volgende eeuwen Roosendaal het Leengoed heeft terugverworven, maar daardoor weer een hap in de vierkante koek van Zegge heeft gedaan, zoals de huidige kadastrale kaart duidelijk aantoot. (Zie Jaarboek 17, (1957), blz. 140).

De limitatie van 1298 daarentegen geschiedde uitsluitend in opdracht van de heer van Breda, en liet daarom alles ten westen van Dorlecht onbesproken; immers Halsteren (paal 1) en Wouw (paal 2) ressorteerden onder de heer van Bergen. Maar tussen Dorlecht (paal 3) en Halderberg (paal 4) wordt in 1298 een zeer uitvoerige limitatie gegeven van al hetgeen door de heren van Breda aan St. Bernardsabdij was geschonken of verkocht, ter juiste omschrijving van het hoog en middelbaar en laag recht, wat voor de monniken wel Grieks zal geweest zijn. Maar ondanks de uitvoerigheid was ook deze limitatie nog twee en een halve eeuw onderhevig aan precisering, totdat - na de deling van het onverdeeld gebied in 1458 tussen Breda en Bergen - in 1565 een definitief accoord tot stand kwam tussen de drie belanghebbende partijen: de heer van Breda, de heer van Bergen en de abt van St. Bernard; elke partij ontving een wederzijds ondertekende kaart, die hierboven de Gastelse kaart werd genoemd.

De Nispendijk in de richting zuid-noord, van Kalfsdonk naar Gastel op de grens door een hek afgesloten, is volgens onze hypothese identiek met de huidige Deurlochtse straat. Deze dijk bepaalt nadrukkelijk de noordgrens der aloude parochie en later de jurisdictie Roosendaal-Nispen, maar *kan ook* die naam ontvangen hebben van degene die de dijkweg heeft aangelegd en eigendom of bezit kon doen gelden, namelijk de familie Van Nispen. Dat hek kan wijzen op eigen weg, maar ook op tolheffing tot onderhoud van die weg. Die weg was voornamelijk als

uitweg van groot belang voor de bewoners van Dorlecht. Nergens vonden we de vroege eigenaars of bewoners van Dorlecht vermeld, evenmin het oorspronkelijk doel van het eenzame Dorlecht. Mogelijk heeft aldaar een tolschip gelegen, dat namens de heer van Breda, die van de hertog het beheer van alle watertolten in den Lande van Breda in 1212 of 1213 had verkregen, op de Roosendaalse Beke, op de Barlake en Dintel en op heel dat uitgestrekte water- en schorregebied als rivierpolitie en tolheffer fungeerde, en de grens moest bewaken; vandaar de Dorlechtse straat en het Dorlechtsvaartje, het fossatum; en de Nispending wijst dan op de *vroegste eigenaar, bezitter, en bewoner van Dorlecht, en wel. . .* als leenman van Breda.

Deze hypothese wordt bevestigd door het feit, dat *Wouter van Nyspen Klaaszoen* in 1331 van de hertog moergronden verkrijgt, gelegen op de Krukvaart boven Roosendaal - zoals we hierboven reeds aangaven, vermoedelijk identiek met het Dorlechtsvaartje, dat nu behalve als grens ook als turfvaart ging fungeren, want hij krijgt die moergrond te samen met de Aanwas, ten westen van de vaart (de Evervaart?) met recht van exploitatie van moerland naast de Rosendaalse Beke. Om dit uitgestrekte moergebied intensief te kunnen exploiteren, zou zijn woning te midden van dit gebied gezocht moeten worden, dus op Dorlecht, later wellicht verplaatst naar de Nieuwenberg op een kruispunt van wegen in een meer bewoonde omgeving, droger, en dus beter gelegen, te meer omdat het oud en vervallen Dorlecht met het lage dijklaantje door de watervloeden veel had geleden. De veronderstelling dat Wouter zelf hier woonde is echter foutief, want nadat de hertog in 1327 de Lande van Breda gekocht had, treedt Wouter namens de hertog op als rentmeester van Breda en moest dus wel in Breda, in het centrum gaan wonen.

Boudewijn van Nyspen (meestal genoemd Boudiin of Bouwen) zal vermoedelijk ook een zoon zijn van de stamvader Klaas. Aan diens zoon *Gerard Boudens van Nyspen* geven de heer en vrouwe van Bergen in 1354 circa 150 bunder moerland te Doorlicht uit, en geven hem erfelijk het schoutambt aldaar met de lage heerlijkheid. Wellicht heeft bovengenoemde Wouter Klaaszoen, zijn oom, aan hem als neef het beheer en de exploitatie zijner moeren opgedragen, toen Wouter tot het rentmeestersambt geroepen werd. Vormen deze 150 bunder moerland het later zogenaamde Bouwen van Nyspens leen?

Klaas van Nyspen, schildknaap (van den heer van Bergen?), wellicht

de oudste of de tweede zoon van de stamvader Klaas, kreeg van de heer en vrouwe van Bergen in 1329 een wildert uitgegeven, vanaf de Woelbrake (ontgonnen of geroid bosch?) naar Hotmeer (ten zuidwesten van de dorpskom van Nispen, het grenspunt van Wouw en Rosendaal onder Nederland enerzijds, en België anderzijds) en vandaar naar de Zwaluwenberg, vermoedelijk gelegen onder Wouw.

Hendrik van Nyspen is wellicht de jongste zoon van de stamvader Klaas, wiens zoon Maes (= Thomas) in 1349 vermeld wordt. Deze Maes, heer van de Oedeveersveste (bedoeld: Ooievaarsnest?), is in 1349 getuige van de grensscheiding tussen de abdij van Tongerlo en het klooster der Wilhelmiëten van Huijbergen.

Met *Klaas van Nyspen* de stamvader vingen we dit artikel aan; met hem zullen we ook eindigen. Als schout (later drossaard genoemd) oefende hij, namens de heer van Breda, de hoogste rechtsmacht uit in geheel het Land van Breda, toen hij in 1327 door de hertog van Brabant - die zo juist de heerlijkheid Breda had gekocht - belast werd met oprichting van schepenbanken ten platte lande van deze heerlijkheid. Dat hij als schout eventueel op Dorlecht, die eenzame en geheel afgelegen woning bleef wonen, is hoogst onwaarschijnlijk vanwege zijn gewichtige bezigheden en zijn noodzakelijk contact met zijn heer en zijn hertog. Binnen Breda kennen we in die tijd evenwel geen drossaardswoning.

In het vierde jaarboek van „De Oranjeboom” 1951 blz. 110 werd verwezen naar de Lovensdijk (straat), tussen 1268 en 1288 aangelegd naar Ypelaar, en daar langs een verbinding vormend over Oosterhout en Geertruidenberg naar Holland, òf over Dongen naar 's-Hertogenbosch, òf over Tilburg naar Eindhoven, òf over Bavel naar Gilze en Alphen. Er werd op gewezen, dat in 1277 Arnoud van Leuven bij contract met de abdis van Thorn het bos Lijndenhout in erfpacht mocht behouden. Vervolgens, dat het in cultuur gebracht deel van het Lijndenhout, nu tot Ypelaar herdoopt, door de heer van Breda wellicht bestemd werd (als nabij Breda gelegen) als leengoed en woonplaats van 's heren schout over de Lande van Breda, waardoor deze toezicht kan krijgen over de rivierovergangen te Ginneken en Tervoort, hetgeen in die tijd van groot belang was in verband met de aloude verkeerswegen naar Holland, het Sticht en Gelder en naar de Meierij. In elk geval zijn - voorzover bekend - zeker twee drossaards bezitters geweest van het leengoed Ypelaar, namelijk ridder Jan uten Campe in 1388, wiens

dochter Elisabeth gehuwd was met Jan van Nyspen. Hun kleinzoon Adam van Nyspen was ook leenman van Ypelaer van 1458-1475, en sedert 1443 of 1447 drossaard.

Omdat in het Leenboek van Ypelaar folio 1 en 2 ontbreken, *kunnen* op die beide folio's de oudste leenmannen vermeld zijn geweest. Om die reden noemen we hier de tot heden bekende vijf oudste schouten of drossaards van stad en lande van Breda: I. Arnoud van Leuven, aangesteld door zijn broeder Hendrik (toen heer van Breda), in 1273-1276? II. Egidius (van Loenhout? heer) van Businghem wordt rond 1276 opgegeven; hij was een zoon van Arnoud van Wezemaal en de grootvader van Hendrik van Boutershem en wordt betiteld als dapifer van het Land van Breda. III. Godevaert van Bergen, die zeker van 1291 tot 1308 het schouts- of drossaardsambt bekleedde, ook meestal vermeld als dapifer. IV. Ridder(?) *Klaas van Nyspen*, de stamvader, over wie we reeds uitvoerig spraken. In de plaats getreden van Gerard van Rasseghem, de verkoper van het Land van Breda, moet Klaas gezien worden als een soort Regeringscommisaris. V. Gillis van den Wijngaerde, ook Egidius de Vinea geheten, komt het eerst voor in 1344 als getuige, en dient in 1349 de heer van Breda als schildknaap. Als Jan van Polanen in 1355 het privilege van de Hal van de Waag aan Breda schenkt, wordt dit charter bezegeld door „Gillise van den Wijngaerde onsen Drossate”, die tot 1388 dit ambt zou bekleed hebben.

Uitgaande van het reeds aangehaalde feit, dat in 1388 en 1468 de bezitters van het leengoed Ypelaar drossaards waren, is het mogelijk, dat ook de vijf voornoemde personen in het bezit van dit leengoed zijn geweest, alvorens het een erfelijk bezit werd, eerst van de familie Van Ypelaar, en daarna langs ridder Jan uten Campe verorven in de familie van Nyspen.

Op folio 3 en 4 verzekert ons het leenboek, dat dit *leengoed* reeds bestond tijdens het leven van Jan II van Polanen (heer van Breda 1350-1378), omdat drossaard Adam van Nyspen in 1468 verklaart een vol leen te Bavel „in 't acker” te bezitten, „dat voermaels plach te wesen Godevaerts van den Unen, een leen gelegen te Bavel, dair ick voert mannen off hebbe, van welke leene ic selver in hande hebbe dat [= wat] her Jan van den Campe plach te houden”, onder andere: „een heyveld omtrent drie buynder gelegen te Ypelaer t eynden mijns selfs ander goet, streckende neffens den wech”.

VI. Godevaert van den Unen, de hier eerst genoemde bezitter, staat nergens elders vermeld. Wel was in 1297 een Jan van der Unen schepen

van Breda. Galesloot noemt in het Latijnsch Boek (aangelegd 1312) een Gosuinus van den Unen, zodat Godevaert wellicht leenman is geweest tussen Godevaert van Bergen en Klaas van Nyspen; en mogelijk tevens schout, waardoor de lijst van Van Goor zou aangevuld worden. Ook pastoor Juten meent hem te moeten plaatsen vóór 1330.

VII-VIII. Peter Zebrechtszoon van Ulvenhout, wiens zonen in 1347 genoemd worden „wijlen Peter van Ypelaer”. Deze is vermoedelijk de stamvader van het geslacht Van Ypelaer. Voor het eerst wordt hij vermeld in 1308 als pachter van de Heusdenhoutse tienden van Thorn. Optredend als getuige voor de Bredase Schepenbank, wordt hij aldaar in 1313 aangewezen als „famulus feodalis domini de Breda”. Als man van de hertog van Brabant blijkt hij in 1325 de voornaamste getuige te zijn bij de grensscheiding tussen Brabant en Holland. Overigens treffen we hem uitsluitend aan in dienst van de abdij Thorn; hem waren zowel de tienden van Heusdenhout als die van Ypelaer door Thorn verpacht.

IX. Zebrecht van Ypelaer, Peters derde zoon, kan de opvolger van zijn vader geweest zijn in dit leengoed; zijn zegel voert het Ypelaerse wapen: één St. Andrieskruis. Zijn dochter Catharina van Ypelaer was gehuwd met Adam van Berchem; zijn nazaten bezaten het patronaatsrecht op een altaar in de kerk van Bavel; en deze Van Berchems hadden nog rond 1400 de Ypelaerse tienden in pacht.

X. Huybrecht van Ypelaer, Peters vierde zoon komt echter ook in aanmerking, hetzij na de dood van zijn broeder Zebrecht (vóór 1370), hetzij in de plaats van Zebrecht. Immers deze Huybrecht wordt sedert 1355 meermalen te Breda vermeld; als man van de heer van Breda bezegelde zijn zoon Jan in 1424 een contract tussen de gebroeders Willem en Roelof van Dalem uit Dongen.

XI. Ridder Jan uten Campe (of: van den Campe) wordt in het leenboek aangeduid als leenman van Jan II van Polanen († 1378), en bezat het leen zeker op 20 dec. 1389. Eerst getuige bij de grensscheiding tussen Brabant en Holland in 1383, trad hij in 1388 en 1393 als drossaard van den Lande van Breda op en kan dit ambt tot 1418 bekleed hebben; in laatstgenoemd jaar wordt immers Hendrik van Zebagh als drossaard opgegeven. Aart, Claeus en Gielis zullen vermoedelijk zijn zonen zijn, en Elisabeth zijn dochter.

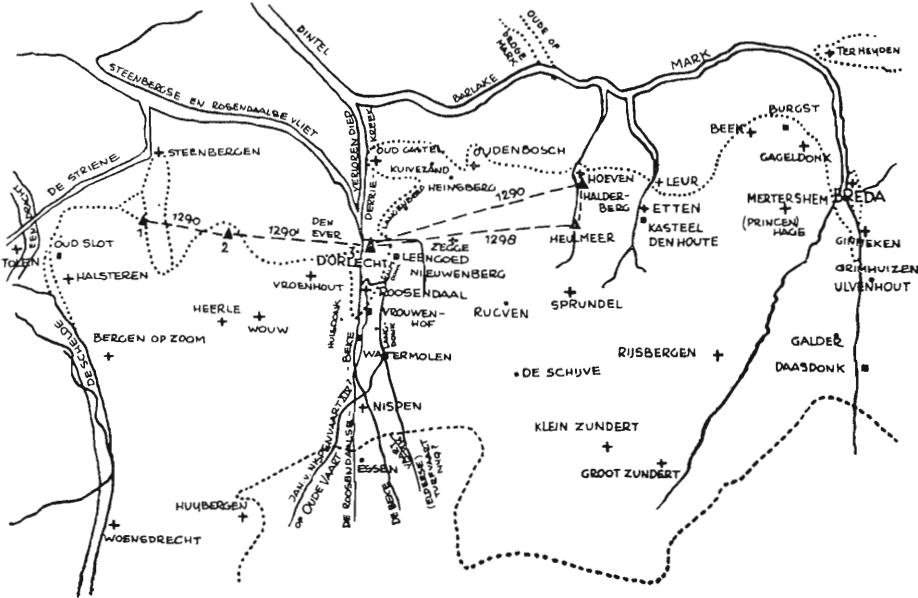
XII. *Elisabeth van Campe was, gehuwd met Jan van Nyspen*; Geertruyt uten Campe gehuwd met Jan de Roover heer van Risinghen, was een kleindochter van Jan uten Campe ridder. Deze familie zal verwant zijn

met de Woudrichemse tak Van den Campe, die hetzelfde wapen voerde, niet echter met het Bossche geslacht Van Campen, dat een zwaan in zijn wapen droeg.

Dat deze familie Uten Campe zeer bemiddeld was en in hoog aanzien stond, blijkt uit het feit, dat zij een eigen grafkelder in de O. L. Vrouwekerk te Breda heeft bezeten, welke werd overgenomen door de aangehuwde familie Van Nyspen. Volgens Van Goor had Jan Uten Campe in 1418 de fundatie van St. Joris en Barbara in deze kapel gesticht; en heer Niklaas uutten Camp had in 1444 een nieuw beneficie geschonken ter ere van O. L. Vrouw en St. Joris in de St. Barbara kapel, welk beneficie is overgegaan op de pastoors van de Brugstraat en nu nog genoten wordt door de pastoor der St. Barbarakerk te Breda.

De familie Van Nyspen kwam in 1418 in het bezit van het leengoed Ypelaar en heeft dit behouden tot 1557. Dit bezit viel hun toe na de dood van ridder Jan uten Campe, wiens dochter Elisabeth in eerste echt gehuwd was geweest met Jan van Nyspen († circa 1389). Haar zoon Willem van Nyspen werd circa 1418 met Ypelaar beleend.

Om de ingewikkelde familieverhoudingen met dezelfde voornamen overzichtelijker te maken volgt hier een stamlijstje, ook al, om een uitvoerige en toch duister blijvende opsomming te vermijden.

- Claeus van Nyspen, met de Roosendaalse en Steenbergse takken.
 Godevaert, oom van Jan Jansz van N. vermeld in 1448, kastelijc op het Huis van Breda 1446.
- Jan van N † c. 1389, leenman van het Van Nyspens Vaartgericht te Roosendaal.
- XII × Elisabeth Uten Campe. Zij hertrouwt met N. Botland † 18.12....
 Jan Jansz. v. N. in 1389 beleend met het Veeschutgericht; ook met het Vaartgericht te Roosendaal.
 Godevaert Kanunnik te Breda. In 1911 borg voor zijn beide broers. Getuige Gielis v. d. Campe.
- I Willem v. N. leenman v. Ypelaer. c. 1418-1450, Schepen, in 1448 burgemeester v. Breda † 31.10.1450.
- II Floris leenman van Y. 1450-14.11.1458, doet 14.11.1458 vrijwillig afstand. schepen en in 1464 kastelyn te Breda, getuige bij de overdracht der V. Nispen Vaart door zijn neef Jan Jansz. v. N. in 1448; broeder van den drossaard. † 24.10.1494.
 × Catharina van Hambroek genaamd Beversluis.
 Willem schepen te Breda in 1445, krijgt een rente te Bavel 1477.
- III Adam leenman v. Y. 1458-1475; drossaard van Breda volgens v. Goor 1447; volgens Juten reeds circa 1443. In 1448 neef genoemd van Jan Jansz. v. Nyspen. 10.9.1468 (vernieuwd?) leenverhef; † 4.6.1475.
 × 1) Joanna Vladeracken † 3.12.1450
 × 2) Joanna van Kijfhoek † 11.4.1475.
- IV Godert leenman v. Y. 30.7.1475-1501. Moet afstand doen wegens naderschap door zijn broer Floris; schepen te Breda. † 1515 in zijn huis te Breda.
 × Elisabeth v. Cronenburg † na 1521.
- VIII Mr Adam, leenman v. Y. 20.4.1519-1536. Ontving van zijn vader het beneficium van St. Joris, Catharina en Barbara in het Choor v. d. Campe.
 Hij ging wonen op Y. † 1536.
 × 1) met N.N.
- IX Cornelis leenman v. Y. 6.6.1536-1545 †
- X Antonia leenvrouw v. Y. 10.4.1545-1557. Zij verkocht 8.3.1557 het leen aan Franchois Schot.
 × Jan Viron 1538. Hij overleed 1555 in het Keizerlijk leger.
 × 2) met Magdalena v. Hagenau, weduwe van J. v. Dongen.
 Adam van Nyspen.
- V Floris leenman v. Y. 25.9.1501-1509. Hij verkreeg het leen door naderschap. Officiaat v. Breda 1494; schout v. Breda 1497-1504. † 1504.
 × Joanna v. Botland.
- VII Adam leenman v. Y. 7.12.1505-1519.
 × Theodorica de Roover. Zij hertrouwt met Hercules van Edinghen
- VI Mr Jan leenman v. Y. 3.12.1504-7.12.1505. Priester gewijd na 18 10.1478. 1485 raad v. d. bisschop v. Luik; deken v. St. Pieter te Hilvarenbeek, daarna deken v. h. kapittel v. St. Oedenrode, daarna proost v. O. L. Vrouw te Kamerijk.
 In 1494 landdeken v. Hilvarenbeek † 14.11.1511.

Ondanks alle ijver en nauwgezetheid blijft dit stamlijstje *slechts een poging*, om uit vele tegenstrijdige en andere duistere of ontbrekende gegevens een geheel samen te stellen.

L. MERKELBACH VAN ENKHUIZEN, pastoor.